

गजल-गुञ्जन

(गजल सङ्ग्रह)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत
नेपाली विभाग, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विषयको
स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

सिर्जनात्मक लेखन (सिर्जना-पत्र)

प्रस्तुतकर्ता

पुरुषोत्तम पाण्डेय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

नेपाली विभाग

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पसका नेपाली मूल विषय लिएर अध्ययन गर्ने छात्र श्री पुरुषोत्तम पाण्डेयले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि गजल गुञ्जन नामक शीर्षकको सिर्जना पत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । परिश्रम पूर्वक तयार पारिएको यस सिर्जना पत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८/०३/३०

.....
हरि प्रसाद पराजुली

सह-प्राध्यापक

(निर्देशक)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पसको स्नातकोत्तर तह (नेपाली) द्वितीय वर्षका छात्र श्री पुरुषोत्तम पाण्डेयले दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको गजल-गुञ्जन गजल सङ्ग्रह शीर्षकको सिर्जना-पत्र उक्त तहको निम्ति उपयुक्त देखिएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

.....
तुल्सीमान श्रेष्ठ
सह-प्राध्यापक
(विभागीय प्रमुख)

.....
हरिप्रसाद पराजुली
सह-प्राध्यापक
(निर्देशक)

.....
ढाका प्रसाद घिमिरे
सह-प्राध्यापक
(बाह्य परीक्षक)

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनको लागि यो गजल-गुञ्जन नामक शीर्षकको सिर्जना पत्र तयार पारिएको हो । मैले यो सिर्जना-पत्र सह-प्राध्यापक हरिप्रसाद पराजुलीको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यो सिर्जना-पत्र तयार पार्न आवश्यक सुभाब र सल्लाह दिनु भएकोमा म उहाँप्रति हार्दिक आभार तथा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी सिर्जनात्मक लेखनका लागि आवश्यक सुभाब र सल्लाह सहित हौसला दिनु हुने नेपाली विभाग प्रमुख तुलसीमान श्रेष्ठप्रति आभारी छु ।

प्रस्तुत सिर्जना-पत्र तयार पार्ने कार्यका लागि प्रत्यक्ष प्रेरणा र आवश्यक सुभाब सल्लाह समेत दिनु हुने उप-प्राध्यापक यज्ञेश्वर निरौलाप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी यो सिर्जना-पत्र तयार पार्ने क्रममा गजलसम्बन्धी पुस्तक तथा सामग्रीहरु उपलब्ध गराइदिनु हुने आत्मीय साथी भीम भुसाल, केशव भण्डारी, भाइ यज्ञमूर्ति पाण्डे र दाजु श्री प्रसाद पाण्डेलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

प्रस्तुत सिर्जना-पत्र सावधानीपूर्वक शुद्धसँग टिप्पण र मुद्रण गरेर सहयोग गर्नु हुने प्रेस्टिज कम्प्युटर ट्रेनिङ सेन्टरका श्री राम बहादुर कार्कीलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

प्रस्तुतकर्ता

.....

पुरुषोत्तम पाण्डेय

मिति : २०६८/०३/३०

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

नेपाली विभाग

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौँ

विषयसूची

प्रथम-परिच्छेद

सिर्जना परिचय

१.१ सिर्जनात्मक लेखनको परिचय	१
१.२ सिर्जनात्मक लेखनको शीर्षक	१
१.३ सिर्जनात्मक लेखनको प्रयोजन	२
१.४ सिर्जनात्मक लेखनको औचित्य, महत्व र उपयोगिता	२
१.५ सिर्जना पत्रको रूपरेखा	३

द्वितीय-परिच्छेद

गजलको सैद्धान्तिक परम्परा

२.१ गजलको व्युत्पत्ति	४
२.२ गजलको परिभाषा	५
२.३ काव्य विधाका रूपमा गजलको उद्भव	६
२.४ गजल उद्भवको पृष्ठभूमि	७
२.५ गजलका गुण तथा विशेषताहरू	७
२.५.१ भाव	७
२.५.२ शैली	८
२.५.२.१ सरलता	८
२.५.२.२ सङ्क्षिप्तता	९
२.५.२.३ तासीर (प्रभाव वा असर)	९
२.५.२.४ नवीनता	१०
२.६ गजलका तत्वहरू	१०
२.६.१ शेर	१०
२.६.१.१ मुसलसल गजल	११
२.६.१.२ गैर मुसलसल गजल	१२
२.६.२ काफिया	१२

२.६.३ रदिफ	१४
२.६.३.१ मुरद्वफ गजल	१४
२.६.३.२ गैर मुरद्वफ गजल	१५
२.६.४ मतला	१५
२.६.५ मकता	१६
२.६.६ तखल्लुस	१७
२.७ बहरको परिचय	१७
२.७.१ नेपाली बहर	१७
२.७.२ मात्रामा आधारित बहर	२०
२.७.३ शास्त्रीय बहर	२१
२.७.३.१ शास्त्रीय बहरमा प्रयोग हुने विशेष शब्द	२१
२.७.३.२ शास्त्रीय बहरका प्रकार	२३
२.७.३.२.१ मुफरद बहर (मूल छन्द)	२३
२.७.३.२.२ मुरक्कब बहर (मिश्रित छन्द)	२८
२.७.३.२.३ मुजाहिफ बहर (परिवर्तित छन्द)	३२

तृतीय-परिच्छेद

नेपाली गजलको प्रारम्भ र विकास

३.१ नेपाली गजलको विकासक्रम	३८
३.१.१ प्रथम चरण (वि.सं.१९४१-२००२ सम्म)	३९
३.१.२ द्वितीय चरण (वि.सं.२००३-२०३५ सम्म)	४१
३.१.३ तृतीय चरण (वि.सं.२०३६-हालसम्म)	४२
३.२ मलाई मनपर्ने केही गजलकार र तिनका केही प्रतिनिधि गजल	४७
३.२.१ मोतीराम भट्ट	४७
३.२.२ मनु ब्राजाकी	४८
३.२.३ सनत कुमार वस्ती	५०

चतुर्थ-परिच्छेद

‘गजल-गुञ्जन’ गजल सङ्ग्रहको मूल पाठ ५२

पञ्चम-परिच्छेद

आफ्नै गजल : आफ्नै दृष्टिकोण

५.१ शीर्षक चयन	६८
५.२ संरचना	६८
५.३ बहरको प्रयोग	६९
५.४ विषयवस्तु	६९
५.५ भाषाशैली	७०
सन्दर्भग्रन्थसूची	७२